
Vojko Gorjanc in Primož Jurko
Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta
vojko.gorjanc@guest.arnes.si
primoz.jurko@guest.arnes.si

UDK 371.3:81'243:81'373.74
UDK 811.111'243'373.74
UDK 811.163.6'243'373.74

KOLOKACIJE IN UČENJE TUJEGA JEZIKA

Članek odpira vprašanje učenja leksike kot enega od osrednjih vprašanj učenja tujega jezika. Učenje leksike sopostavi učenju gramatike in opozori na dejstvo, da se pri komunikacijsko usmerjenem učenju jezika s težiščem na leksiki, ki jo razumemo bistveno širše kot le nabor posameznih leksemov, hkrati spoznava tudi velik del gramatike tujega jezika. Ob zavedanju, da v možganih skladiščimo slovar kot komunikacijske dele jezika in ne posamezne lekseme, se v nadaljevanju usmeri k predstavitvi kolokacij kot enemu najpomembnejših segmentov učenja leksike in njihovi umestitvi v kontrastivno situacijo. Ob tem kot mogoči model pri njihovem učenju in usvajanju ponudi model leksikalnih funkcij, izhajajoč iz izkušenj avtorjev članka pri učenju slovenščine in angleščine kot tujega jezika.

*Brez gramatike lahko povemo kaj malo,
brez leksike prav nič.*

David Wilkins

1 Uvod

Tradicionalno zasnovani pouk tujega jezika je temeljil na dihotomiji med leksiko in gramatiko, pri čemer je bilo poznavanje gramatičnih struktur razumljeno kot jezikovno ogrodje, ki ga pri komunikaciji le zapolnimo z leksiko. Ta pa je bila tudi pri učenju tujega jezika strukturirana kot sistem poimenovalnih jezikovnih enot. Spoznanja o skladiščenju slovarja kot komunikacijskih delov jezika, ki niso le leksemi, ampak večje leksikalne enote, so sprožila vprašanja o slovarju kot zelo različnih leksikalnih enotah in njihovem učenju (Hill 2000: 47 in Lewis 2000: 8).

Čeprav so mnenja o razmerju med leksiko in gramatiko pri učenju tujega jezika med teoretiki učenja jezika še vedno različna, pa danes vse več tako teoretikov kot tudi praktikov poudarja, da je pri učenju tujega jezika potrebno težišče z gramatike preusmeriti na leksiko, pri čemer se je zaradi drugačnega pogleda na leksikalne enote velik del gramatične problematike vključil v spoznavanje in učenje leksikalnih enot s svojo gramatično strukturo. Gramatika tako še vedno igra pomembno vlogo pri učenju jezika, a je njeno učenje veliko manj usmerjeno v spoznavanje samih gramatičnih struktur, saj je njihovo učenje hkratno z učenjem leksike (Lewis 1993 in 2000). Tak je tudi princip učenja gramatike na podlagi jezikovnih funkcij, ki pomenijo gramatični opis na ravni konkretnih leksikalnih zapolnitev (gramatika realnih

komunikacijskih vzorcev), npr. za izražanje sposobnosti, zmožnosti: *Razume/zna nemško*, za izražanje razočaranja: *Kakšna škoda/smola! Kakšna škoda, da ...*, in ne virtualnega gramatičnega sistema (*Sporazumevalni prag za slovenščino* 2004). Tak pogled na gramatiko skupaj s kompleksno problematiko leksikalnih enot pomeni premik učenja jezika v sfero leksikogramatike.

Namen članka je predstaviti spremenjeno mesto leksike pri učenju tujega jezika in spremenjen pogled na sestavo in organiziranost leksike; prav spoznanja o leksiki kot kompliciranem sistemu leksikalnih enot različnega obsega so namreč povzročila tudi spremenjen pogled na njeno učenje. Ob tako predstavljeni leksikalni problematiki se v nadaljevanju ukvarjava s kolokacijami kot osrednjim segmentom leksikalnih enot, ki zaradi medsebojne kombinatorike v kolokacijskih omrežjih pri učenju tujega jezika povečujejo učinkovitost komunikacije. Model leksikalnih funkcij v kontrastivni slovensko-angleški situaciji ponujava kot enega od modelov, ki lahko služi tudi pri leksikalno usmerjenem pouku tujega jezika.

2 Med leksiko in gramatiko

Čeprav se zavedamo spoznanja o celovitosti jezika in njegovem ločevanju na slovar in slovnico le na metajezikovni ravni (Vidovič Muha 2000: 17) in čeprav se zavedamo, da moramo za uspešno komunikacijo v nekem jeziku dobro poznati tako leksiko kot gramatiko, si v nadaljevanju oglejmo nekatera vprašanja, ki preusmerjajo učenje tujega jezika iz gramatike v polje leksike.

Že omenjena dihotomija med leksiko in gramatiko je predpostavljala na ravni leksike ekstenzivno učenje nabora poimenovalnih enot s predpostavko, da ob poznavanju poimenovanj lahko le-te z aktiviranjem gramatike v komunikaciji uspešno uporabimo. Ker pa v komunikaciji uporabljamo že narejene komunikacijske elemente spominskega slovarja, je bilo tako učenje velikokrat neučinkovito. Leksikalne enote so v spominskem slovarju namreč hranjene celovito in v medsebojni povezavi tudi s svojimi pragmatičnimi informacijami: le redko si lahko predstavljamo komunikacijsko realnost z izjavo *To je ulica*, komunikacijsko realnejša je npr. izjava *To je nevarna ulica*. Tako je pri učenju mnogo učinkovitejše učenje leksikalne enote *nevarna ulica*, ki se v spominskem slovarju hrani s celovitim okvirom pragmatičnih informacij (Lewis 2000: 15). Ideja o stalnih besednih zvezah, ki da jih pri komunikaciji jemljemo iz spomina, in prostih, ki jih »v govoru delamo po skladijskih vzorcih, ne da bi /jih/ jemali gotov/e/ iz pomnilnika (spomina)« (Toporišič 1992: 305, 230), je zgolj jezikoslovni mit in nima prav nič skupnega z realnostjo komunikacije.

Čeprav je v zvezi z usvajanjem in pomnjenjem leksike veliko več odprtih vprašanj kot odgovorov nanje, pa je gotovo, da se pri aktiviranju posameznih enot spominskega slovarja sprožajo povezave asociativnih mrež, ki se tudi sicer komunikacijsko predvidljive. Tako ob glagolu *piti* v slovenščini lahko predvidimo niz sopojavnice *pivo, vino, kava, čaj, alkohol, voda, mleko, kokakola ...*¹ posledično je ob samo-

¹ Niz sopojavnice je naveden glede na podatke iz *Korpusa slovenskega jezika FIDA* <<http://www.fida.net>>.

stalniku *čaj* predvidljiva glagolska sopojavnica *piti*, ob njej pa še *skuhati* in *precediti* ter *iti na*, *priiti na* in *povabiti na*. Leksikon je tako predvidljivo organiziran in prav elementi predvidljive organiziranosti so pri učenju lahko v veliko pomoč. Še posebej je to pomembno ob podatkih o predvidljivih sopojavnicah kot dvo-, tri- ali celo veččlenskih kolokacijah; kar 70 % vsega, kar izrečemo, slišimo, preberemo, zapišemo, je namreč v obliki tako ali drugače fiksiranega jezikovnega elementa. Kolokacije poznamo, ker smo nanje v komunikaciji že naleteli in jih uspešno uskladiščili, tako da jih lahko prikličemo iz našega spominskega slovarja (Hill 2000: 53). Kot naravni govorci nekega jezika se tega niti ne zavedamo, z usvajanjem jezika smo namreč vso kompleksnost tovrstnih povezav nezavedno uskladiščili, njihovo poznavanje je enostavno privilegij vsakega naravnega govorca. Tovrstne povezave nam omogočajo, da hitro razmišljamo, učinkovito komuniciramo, v komunikaciji hitro reagiramo ... Vse to zato, ker imamo v spominskem slovarju na voljo že pripravljene dele jezika in nam besedil ni potrebno procesirati vsakič znova in znova. Eden od glavnih razlogov, zakaj učeči se težko razumejo besedilo tujega jezika, lahko ni v gostoti novih besed, ampak v gostoti nerazpoznanih kombinacij, kolokacij torej (Hill 2000: 54–55).

Tradicionalno je veljalo, da je poznavanje gramatike bistveno kompleksnejše od poznavanja leksike nekega jezika, saj je bila ta umeščena le v dokaj predvidljiv sistem (med)leksemskih razmerij. Šele spoznanja o skladiščenju leksikalnih enot v spominskem slovarju kot komunikacijskih enot jezika so opozorila na dejstvo, da je tudi poznavanje leksike tujega jezika izjemno kompleksno, saj se nenehno vpenja v kolokacijsko omrežje; spoznavanje novega leksikalnega elementa ne pomeni le dodajanja, ampak njegovo uvrščanje v kolokacijsko omrežje, kar pri učenju jezika nenehno sproža tudi procese njegovega reorganiziranja (Lewis 2000: 13). V različnih jeziki se kolokacijska omrežja pletejo različno, kolokacija *dojiti otroka* ima v angleščini lahko ekvivalent v *to nurse a baby*, angleška *to nurse a patient* v slovenski *negovati bolnika*, angleška kolokacija *to nurse memories* v slovenski *oklepiti se spominov* ...

Če je učenje tujega jezika, usmerjeno v glavnem v učenje gramatike, pri učencih lahko povzročilo nekakšno stanje spečega jezika, ki ga zaradi nepoznavanja strukturiranosti leksike in pragmatičnih okoliščin sporočanja učeči se niso znali sprožati v konkretnih komunikacijskih okoliščinah, danes predvsem napredovanje pri učenju tujega jezika na višji ravni povezujemo v veliki meri z napredovanjem pri gradnji spominskega slovarja, še posebej to velja v fazi izpopolnjevanja v tujem jeziku. Neupoštevanje tega dejstva velik del učiteljev in teoretikov učenja in usvajanja jezika ocenjuje kot obsojanje učencev na konstanto fazo nadaljevalne stopnje usvojitve jezika in nezmožnost prestopa v izpopolnjevalno, ki zahteva kompleksnost izjav (Hill 2000: 47, 55 in Lewis 2000: 14).

3 Nekaj več o kolokacijah

Že od samega začetka v članku operirava s pojmom kolokacija kot nečim samim po sebi umevnim. Ker pa v slovenističnem jezikoslovju o konceptu kolokacije ni bilo

prav veliko povedanega,² saj je vprašanje leksike opazovano izrazito strukturalistično z vidika poimenovalnih enot jezika in njihove strukture ter pomena, poglavje o konceptu kolokacij v jezikoslovju na tem mestu ne bo odveč.

Najprej pojasnimo in omejimo sam pojem **kolokacije**, ki v različnih leksikoloških teorijah pomeni različne stvari. Avtor samega izraza kolokacija je britanski jezikoslovec J. R. Firth, ki je postuliral leksikološko izvedenko pregovora »povej mi, s kom se družiš, pa ti povem, kdo si«, in sicer »besedo spoznaš po njeni družbi«, angl. *you shall know a word by the company it keeps* (Firth 1951). Čeprav se izraz kolokacija vedno uporablja za opisovanje možnih načinov povezovanja besed, ki tvorijo značilne večbesedne nize, lahko načeloma ločimo tri pristope k tej temi, ki jih podrobneje razčlenjuje Gabrovšek (1998: 115):

1. kolokacija v zelo ohlapnem smislu (širok razpon omejitev, od čisto slovničnih do značilnega sopojavljanja leksemov);
2. kolokacija kot pomenska enota (sopojavljanje pomensko povezanih izrazov, ki pripadajo istemu pomenskemu polju);
3. kolokacija kot pogosto ponavljajoč način ohlapnega povezovanja besed v (pogosto dvočlene) besedne zveze, ki so tipično pomensko transparentne (pomen je razviden iz sestave pomenov komponent kolokacije) in niso pomensko motivirane (npr. *vkrcati se na ladjo/letalo*, *gromko se zasmejati*, *(biti) alergičen na*); pri tem dodajmo, da pri večpomenskih besedah prihaja do vzpostavitve kolokacij s katerikoli od pomenov, tudi figurativnim (Fontenelle 1997: 19), kot npr. pri *botrovati težavam* ali angl. *to lard a speech* (*začiniti/podkrepati govor*).

V tem besedilu se bomo omejili na zadnjo definicijo v tem nizu, kakor izraz kolokacija razume tudi večina leksikologov in leksikografov, ki se predvsem ukvarja s težavo, kako te sintagmatske pomenske odnose zajeti, predstaviti in razložiti. Kolokacije so potemtakem sestavljene iz zveze dveh ali več besed, kar se tiče njihove notranje zgradbe pa se je v leksikologiji uveljavilo izrazoslovje nemškega jezikoslovca F. J. Hausmanna (1989); slednji je uvedel izraza **baza** in **kolokator**, razlika med njima pa je naslednja: baza je pomenski nosilec kolokacije oz. tisto, o čemer besedna zveza govori, kolokator pa bazo na nek način pobliže določa. Poglejmo primer: izraz *kričeča barva* opisuje *barvo*, njen odtenek ali intenzivnost, torej je *barva* baza te kolokacije. Pridevnik *kričeč* pa podaja zgolj eno od lastnosti baze *barva* in jo tako bolj podrobno opisuje – je kolokator kolokacije. Iz povedanega je tudi razvidno, da ob vsaki kolokaciji lahko govorimo tudi o predvidljivem skladijskem vzorcu (Fontenelle 1997: 18).

Kar takoj na začetku pa je potrebno katerikoli pristop h kolokacijam uvrstiti v eno izmed dveh različnih videnj, in sicer enojezično ali dvojezično oz. kontrastivno.

² V okviru frazeologije se v slovenistiki omenja tudi kolokabilnost (Kržišnik Kolšek 1987: 50–51), pregledno pa je slovenistiko o različnih konceptih kolokacij v jezikoslovju seznanila T. Verovnik v svoji diplomski nalogi (1999).

3.1 Skozi optiko enega jezika

Pogled na kolokacije skozi optiko enega jezika bo tako temeljil na parametru, ki je v tej zvezi merljiv, tj. pogostnosti sopojavljanja. Na podlagi podatkov o pogostnosti sopojavljanja lahko korpusni jezikoslovci s pomočjo statističnih metod ugotovijo nize besed, ki se – pogosteje kot z ostalimi besedami – sopojvajo v besedilih obravnavanega jezika. Prav »pogostneje kot z ostalimi« je podatek, ki govori o vezanosti kolokatorja na svojo bazo in njegovi nerazpršenosti na morebitne druge baze; tako vezanost določenega kolokatorja samo na eno bazo pomeni medsebojno najmočnejše povezano kolokacijo. Pri tem je pogosto težko potegniti jasno ločnico med kolokacijami in prostimi zvezami, tj. besednimi zvezami, ki zadoščajo zgolj kriteriju slovnične pravilnosti (Kjellmer 1994).

Predvsem angleški slovarji za tujejezične govorce, ki so bili pionirji pri uporabi obsežnih korpusov kot osnove za izdelavo slovarja, so prav na podlagi korpusnih podatkov v slovar sistematično vključili podatke o kolokacijah. V primeru slovarjev slovenskega jezika pa lahko ugotovimo, da kolokacij ne prinašajo sistematično, tudi tiste, ki jih predstavljajo, pa z vidika aktualnega jezika niso vedno relevantne, kar je glede na čas nastanka do neke mere tudi razumljivo. Tako nam za podatke o kolokacijah ostane na razpolago korpus, ki nam v situaciji, ko nimamo na razpolago sodobnega slovarja, služi kot referenčni jezikovni vir, vse bolj pa je aktualen tudi v primeru, ko imamo na voljo sodoben slovar, saj je ta omejen s prostorom, tako da ne more zajeti aktualnih zglede rabe na način, kot do njih dostopamo s pomočjo korpusa, hkrati pa nikoli ne more tako dinamično spremljati jezikovnega razvoja, kot to lahko počne sinhroni dinamični korpus, ki sledi jezikovnemu razvoju z nenehnim vključevanjem novih besedil.

K podatkom o kolokacijah lahko zares učinkovito, kot je bilo že rečeno, pristopamo šele z veliko količino jezikovnih podatkov o realni komunikaciji, hranjenih v korpusih. Korpusi in metode njihove analize namreč omogočajo izpostavitve v jeziku tipičnega, tudi ko gre za vprašanje tipičnih sopojavitvev posameznih jezikovnih enot. Seveda moramo imeti za ta namen zgrajen referenčni korpus, ki zajame celo paleto različnih besedil glede na njihovo socializacijo v določenem jezikovnem okolju (Gorjanc 1999). Pred korpusi so se jezikovni opisi, temelječi na realnih podatkih o jezikovni rabi, naslanjali na takrat dosegljive jezikovne podatke, ki so se ročno zbirali in bili zaradi človeških zmogljivosti pri zbiranju in hranjenju omejeni tako glede na kvantiteto kot tudi njihovo kvaliteto. Šele pojav računalniško berljivih jezikovnih podatkov je omogočil hranjenje velike količine, ki zaradi natančnosti in sistematičnosti zbiranja pomeni tudi novo kvaliteto. Šele tovrstni podatki so tudi izpostavili slabosti starih ročno zbranih jezikovnih podatkov (Čermák 2002: 265, 268). Hkrati z razvojem korpusov in metodologije gradnje se je razvila tudi metodologija njihove analize: veliko količino podatkov namreč lahko analiziramo le z avtomatskimi in polavtomatskimi metodami in interaktivnimi tehnikami. Na podlagi takih analiz dobimo natančne in adekvatne kvantitativne podatke o jeziku, ki so temelj za nadaljnjo kvalitativno analizo. Prav pri podatkih o kolokacijah je bila velika količina jezikovnih podatkov in njihova avtomatska analiza ključnega pomena, saj je bilo pred tem do podatkov o tipičnih sopojavljanjih jezikovnih elementih in njihovi medsebojni odvisnosti izjemno težko oziroma nemogoče priti.

3 imeti vrednost

[delnice, stranka] kotira

[visoko, nizko] kotirati

kotirati pri [XY tolarjih/evrih, tečaju XY]

3.2 Kontrastivni pogled

Ko kolokacije obravnavamo s stališča dveh jezikov, so v izhodišču pri pridobivanju podatkov o posameznem jeziku relevantni postopki, ki smo jih opisali v enojezični situaciji, pri kontrastivnem vpogledu v problematiko pa se izpostavi dodatna parametra: **prevodna predvidljivost in leksikalna skladnost**. Oglejmo si ju na podlagi primerov iz slovenščine in angleščine.

Slovenci *damo predloge*, Angleži pa jih »delajo« oz. *make suggestions*, in ne **give suggestions*, Podobno postane *jedilno olje* v angleščini *cooking oil* in ne **eating jedilna čokolada* pa denimo *dark chocolate* v ZDA in *plain chocolate* v Veliki Britaniji, *prometna konica* pa je *rush hour*. Zadeva je še bolj kompleksna pri krompirju: *kuhan krompir* v smislu »kuhan v vreli vodi« je v angleščini *boiled potato* in ne *cooked*, kot bi utegnil pričakovati slovenski uporabnik angleščine – vse skupaj pa je začinjeno z dejstvom, da obstoja tudi *cooked potato*, ki pa pomeni »nesurov«, oziroma »pripravljen za uživanje, ne glede na kuharski postopek«. Gre torej za besedne zveze v enem jeziku, kjer ima en ali več elementov zveze za prevodno ustreznico v drugem jeziku nepredvidljivo besedo. Prevodna predvidljivost je seveda relativno subjektivna kategorija in je delno odvisna od posameznega govorca (npr. pri kolokaciji *narediti domačo nalogo* bodo nekateri mnenja, da je angleški prevodni odziv *to do homework* popolnoma predvidljiv, drugi pa utegnejo pri glagolu *narediti* najprej pomisliti na angleški *make* – za vse pristaše te možnosti je potemtakem ta kolokacija prevodno nepredvidljiva – le kdo ima prav in kdo se v tem primeru moti?), kljub temu pa so mnenja o tem, kaj je in kaj ni predvidljivo, na splošno zelo uglasena. Primeri prevodno predvidljivih kolokacij so v primeru para slovenščina – angleščina pogosti in vključujejo denimo *duhovita opazka* – *witty remark*, *dati obljubo* – *give a promise* in na tisoče drugih.

Prevodno predvidljivost torej definiramo s pomočjo resda zmuzljive kategorije »prevodna ustreznica, ki prva pride na misel«, kar pa se je ob praktičnem delu pri poučevanju tujega jezika in prevajanja v tuji jezik potrdilo kot relevanten parameter. Kolokacijsko pogojene napake pri tvorjenju besedil v tujem jeziku so pogoste zaradi dejstva, da so kolokacije **specifične za posamezen jezik**. Uporabniki tujega jezika se pri tvorjenju besedil v tem jeziku (enkodiranju) zanašajo na hipotezo o prevodljivosti besedne zveze kot celote (angl. *hypothesis of transferability*); gre torej za očiten primer interference maternega jezika (Bahns 1993).

Drugi parameter, ki nam služi za primerjavo kolokacij dveh jezikov, je **leksikalna skladnost**. Le-ta je bolj raznovrsten, hkrati pa natančneje definiran in zato tudi lažje določljiv parameter. Pri ugotavljanju leksikalne skladnosti gre pravzaprav za primerjavo zgradbe kolokacije v enem in drugem jeziku glede na slovnične oz. oblikoslovne lastnosti. Tako denimo, lahko ugotovimo menjavo besedne vrste, uporabo večjega ali manjšega števila leksikalnih enot (t. i. leksikalna širitev oz. zožitev),

menjavo slovničnega števila ipd. Gre za parametre, ki niso določeni vnaprej in so odvisni od **izbire jezikovnega para**. Oglejmo si nekaj primerov:

- leksikalna širitev: *reportažni avtomobil – outside broadcasting vehicle*
- menjava besedne vrste (ob isti funkciji): *dostavni avto – delivery van*
- zamenjan besedni red: *angel varuh – guardian angel*
- menjava slovničnega števila: *dvovišinska bradlja – asymmetric bars*

Večina lastnosti in s tem povezanih težav pri razumevanju in tvorjenju kolokacij v tujem jeziku izhaja ravno iz zgoraj naštetih značilnosti.

Ker so kolokacije pomensko transparentne, je pri dekodiranju to seveda njihova odlična lastnost, saj se le redko zgodi, da poslušalec oz. bralec besedila v tujem jeziku ne bi razumel. Tako se nam zdi samoumevno, da gredo Angleži *for a walk*, čeprav gredo *na* in ne **za sprehod*, in da morda o tem *keep a diary*, čeprav *dnevnik pišejo* in ne **držijo*. Torej, četudi morda kolokacije ravno v tej obliki ne poznamo, se ob njej ne zdrzemo oziroma ne reagiramo tako kot, recimo, ob neznanem idiomu, ko nas pomenska raven takoj opozori na dejstvo, da nekaj v tej besedni zvezi nima običajnega pomena, kar nas nekako predrami iz običajnega dekodiranja; nato se seveda pozanimamo, kaj je tvorec besedila želel povedati in idiom je tako razvozan, pogosto pa s tem tudi že shranjen v spominskem slovarju. Pomenska transparentnost kolokacij je torej tista, zaradi katere so kolokacije tujega jezika tako »težke«, saj v večini primerov zdrsnejo mimo pozornosti učenca. Na napredni stopnji učenja tujega jezika je učenje in obvladovanje kolokacij seveda še kako potrebno, saj kolokacijsko pogojene napake domače govorce nekega jezika pogosto bolj motijo kot slovnične (James 1998: 152). Poučevanje kolokacij je sila težavna stvar, kar bodo gotovo potrdili vsi, ki so s tem že imeli opravka, obvladovanje kolokacij pa še težje, česar se zaveda vsak, ki se želi tujega jezika zares dobro naučiti. Kot možen model predlagava pedagoško prilagojen sistem leksikalnih funkcij.

3.3 Pogled skozi optiko leksikalnih funkcij

Leksikalne funkcije so orodje, ki sta ga razvila izvorno ruska jezikoslovca Igor Mel'čuk in Aleksander Žolkovskij (Žolkovskij in Mel'čuk 1965; 1967) za opis paradigmatskih in sintagmatskih pomenskih odnosov v razlagalno-vezljivostnem slovarju. Le-ta tvori osrednji del jezikoslovne teorije znane pod imenom *teorija smisel-besedilo* oz. v angleščini *Meaning-Text Theory*. Na kratko povedano gre pri leksikalnih funkcijah za abstraktne zasnove, ki imajo za različne leksikalne enote (osnove funkcije) različne vrednosti. Odnos med osnovo funkcije in njeno vrednostjo pa je pri večini leksikalnih funkcij ravno kolokacija; tudi zaradi te lastnosti veljajo leksikalne funkcije zaenkrat za najbolj izčrpen in sistematičen sistem opisa pomenskih odnosov. Zapis leksikalnih funkcij je shematsko takle:

Leksikalna funkcija(OSNOVA) = VREDNOST

Oglejmo si nekaj primerov:³

Culm(kriza) = vrhunec [krize]
Culm(mladost) = cvet [mladosti]
Instr(pošta) = po [pošti]
Instr(satelit) = preko [satelita]
Magn(zvest) = kot pes
Magn(liti [o dežju]) = kot iz škafa

Imena za posamezne funkcije izhajajo iz latinskih izrazov (**Culm** – *culminatio* – vrhunec, **Instr** – *instrumentum* – orodje, sredstvo, **Magn** – *magnus* – velik), izražajo pa abstraktno vsebino (funkcijo), ki bi jo lahko za našteje funkcije izrazili takole:

Culm – najvišja stopnja oz. točka osnove
Instr – s pomočjo osnove
Magn – velika stopnja osnove, v veliki meri osnove

Trenutno število vseh enostavnih leksikalnih funkcij (kot smo jih prikazali v primerih zgoraj) je 67 (Mel'čuk idr. 1984–1999), skupno število pa je zaradi možnega kombiniranja in sestavljanja v kompleksne in sestavljene leksikalne funkcije precej višje, kot npr. **IncepOper**₁ (sodni postopek) = sprožiti.

To, kar pristop h kolokacijam z leksikalnimi funkcijami loči od vseh ostalih, je nje-gova univerzalnost. Če smo poudarili, da je potrebno in smiselno kolokacije obravnavati kontrastivno, to pomeni, da je potrebno za vsak jezikovni par razviti poseben kontrastivni instrumentarij ali pa se jih lotiti empirično – obe varianti pa sta sila zamudni. Zaradi tega predlagava *pedagoško prilagojen model leksikalnih funkcij* kot možen splošno uporaben pristop h kolokacijam pri poučevanju leksike tujega jezika, izhajajoč iz izkušenj avtorjev pri učenju angleščine in slovenščine kot tujega jezika. Pedagoško prilagojen model vsebuje funkcije, ki so se pri pedagoškem delu izkazale za najbolj uporabne. Gre za bistveno ožji nabor leksikalnih funkcij (katerim bi lahko brez večjih težav naredi tudi slovenska imena, npr. VRHUNEC, ORODJE, VELIKO za **Culm**, **Instr**, **Magn**), ki se lahko povrh vsega tudi prilagaja sprotnim zahtevam in potrebam učencev in učiteljev pri pouku. V predlaganem modelu sva ločila leksikalne funkcije glede na to, kateri besedni vrsti pripada njihova osnova, pri vsaki pa dodajava tudi primer iz slovenščine in angleščine.

Vrednosti funkcij so navedene glede na podatke iz *Korpusa slovenskega jezika FIDA* in britanskega korpusa *BNC* (British National Corpus). Seveda imajo določene funkcije lahko več vrednosti, tu pa navajamo tisto, ki je glede na korpusne podatke najrelevantnejša. Ko gre za določanje vrednostni funkcij, podatke iz korpusa pridobivamo s klasičnimi postopki korpusne analize;⁴ mogoče velja ob tem omeniti, da pri nekaterih funkcijah zaradi predvidljivega skladijskega vzorca lahko pri korpusu *FIDA* statistične metode kombiniramo s tistimi, pri katerih uporabljamo oblikoskladijske podatke, pripisane korpusnim pojavnicam.

³ Leksikalne funkcije navajamo v izvorni obliki, pomenijo pa: **Able** – zmožen/sposoben, **Caus** – sprožiti/povzročiti, **Cont** – nadaljevati, **Culm** – vrhunec, **Degrad** – pokvariti se, **Epit** – ustaljeni pri-lastek, **Fact** – realizirati se, **Figur** – preneseno, **Fin** – prekiniti/končati, **Incep** – začeti, **Instr** – orodje, **Liqu** – uničiti, **Loc** – prostor, **Magn** – velik, **Manif** – manifestirati se, **Minus** – manj, **Mult** – skupina, **Oper** – pomensko oslabljeni glagol, **Perm** – dovoliti, **Plus** – več, **Pred** – predikat, **Quali** – lastnost, **Real** – zadovoljiti, **S** – samostalnik (instr – orodje, **S** – samostalnik (**instr** – orodje, **loc** – prostor, **med** – sred-stvo, **res** – rezultat), **Sing** – del, **Stop** – prekiniti, **Syn** – sinonim.

Leksikalne funkcije, ki imajo za osnovo samostalnik:

Figur: **Figur**(strast) = ogenj (ogenj strasti = strast); **Figur**(passion) = flames (flames of passion = passion)

Sing/Mult: **Sing**(pesek) = zrnca [peska]; **Sing**(sand) = grain [of sand]; **Mult**(volk) = trop [volkov]; **Mult**(wolf) = pack [of wolves]

Culm: gl. zgoraj

Magn/Plus/Minus: **IncepPredMinus**(zdravje) = peša; **IncepPredMinus**(health) = is failing

Ver: **Ver**(državljan) = lojalen; **Ver**(citizen) = loyal

Loc_{in}/Loc_{ab}/Loc_{ad}/Loc_{in}^{temp} : **Loc_{in}**(višina) = na [višini ...]; **Loc_{in}**(height) = at [a height of ...]

Instr: gl. zgoraj

Oper/Func/Labor: **Oper₁**(seznam) = sestaviti; **Oper₂**(seznam) = biti na;

Oper₁(control) = [to] have [~ over N]; **Oper₂**(control) = [to] be [under N's ~]

Incep/Cont/Fin: **IncepOper₁**(avto) = vžgati; **FinOper₁**(power) = [to] lose [one's ~ over N]

Caus/Perm/Liqu: **CausOper₁**(pogovor) = spodbuditi; **CausFunc₁**(hope) = [to] raise [~ in N]

Real/Fact/Labreal: **Real₂**(glasba) = poslušati; **Real₁**(bus) = [to] drive [ART]

Manif: **Manif**(jeza) = se sveti/bliska [iz njegovih oči]; **Manif**(scorn) = is dripping [from every word]

Degrad: **Degrad**(olje) = postane žarko; **Degrad**(milk) = goes sour

Stop: **Stop**(žarnica) = pregori; **Stop**(voice) = breaks

Syn: **Syn**(modifikacija) = sprememba; **Syn**(telephone) = phone

Epit: **Epit**(dobitnik) = srečni (o loteriji); **Epit**(oaf) = clumsy

Leksikalne funkcije, ki imajo za osnovo glagol:

Syn: gl. zgoraj

Magn: gl. zgoraj

S_i: **S₁**(učiti) = učitelj; **S₁**(to teach) = teacher

Sinstr: **Sinstr**(streljati) = pištola; **Sinstr**(to shoot) = gun

Sloc: **Sloc**(bojevati se) = bojišče; **Sloc**(to fight [as of two armies]) = battlefield

Smed: **Smed**(streljati) = strelivo; **Smed**(to shoot) = ammunition

Sres: **Sres**(učiti se) = spretnosti; **Sres**(to learn) = skills

Able_i: **Able₂**(dokazati) = dokazljiv; **Able₂**(to prove) = provable

Qual_i: **Qual₁**(jokati) = žalosten; **Qual₂**(to win) = weak

⁴ Namen sestavka ni posebej predstavljati postopkov korpusne analize. Nekateri klasični postopki in njihova uporaba na korpusu slovenskega jezika so predstavljeni v Gorjanc (2002).

Seznam leksikalnih funkcij, ki imajo za osnovo pridevnik ali prislov (primeri zgoraj):

Syn

S_i

Able_i

A_i

Magn/Plus/Minus

Manif

Incep/Cont/Fin

Caus/Perm/Liqu

Podrobnejši opis leksikalnih funkcij, njihovih lastnosti in možnosti kombiniranja bi zaradi obsežnosti presegal okvire te predstavitev, predvsem pa v luči prilagojenega pedagoškega modela leksikalnih funkcij ni pomemben.⁵ Prilagodljivost modela se vidi zlasti v možnosti uporabe večjega ali manjšega števila leksikalnih funkcij, ki bi jo učitelj prilagodil dani učni situaciji, in sicer tako pri pouku slovenščine kot tujega jezika, kjer so skupine glede na prvi jezik večinoma heterogene in se model lahko uporablja v smislu koherentnega vpogleda v kolokacijskost ob izbrani leksikalni funkciji ne glede na tujejezična kolokacijska omrežja, kot v primeru učenja angleščine kot tujega jezika, kjer je seveda v homogeni skupini učencev s slovenščino kot prvim jezikom smiselno kolokacijska omrežja opazovati v kontrastivni situaciji.

Ob leksikalni funkciji **Mult** npr. za živali v slovenščini dobimo naslednjo shemo, ki jo lahko umestimo v kontrastivno situacijo:

Mult(ptič) = jata [ptičev]

Mult(riba) = jata [rib]

Mult(volk) = trop [volkov]

Mult(pes) = trop [psov]

Mult(slon) = čreda [slonov]

Mult(konj) = čreda [konj]

Mult(ovca) = čreda [ovac]

Mult(koza) = čreda [koz]

Mult(čebela) = roj [čebel]

Mult(osa) = roj [os]

Mult(muha) = roj [muh]

...

Mult(bird) = flock [of birds]

Mult(fish) = shoal [of fish]

Mult(wolf) = pack [of wolves]

Mult(hound) = pack [of hounds]

Mult(elephant) = herd [of elephants]

Mult(horse) = herd [of horses]

Mult(sheep) = flock [of sheep]

Mult(goat) = flock [of goats]

Mult(bee) = swarm [of bees]

Mult(wasp) = flight [of wasps]

Mult(fly) = swarm [of flies]

...

⁵ Podrobnejši pregled leksikalnih funkcij in njihova umestitev v slovensko-angleški jezikovni par je na voljo v Jurko (2000); pregled leksikalnih funkcij in izbor, relevanten za dvojezično leksikografijo v paru angleščina-francoščina, pa je na voljo v Fontenelle (1997).

Če pri opazovanju kolokacij s pomočjo konkordanc velja, da jih uporabimo lahko za samostojno opazovanje jezika in samokorekcijo pri besedilni produkciji v tujem jeziku, pa model leksikalnih funkcij služi kot izhodišče učitelju za pripravo raznovrstnih aktivnosti, povezanih z učenjem kolokacij. Med pglavitne prednosti predlaganega pristopa prištevamo predvsem univerzalnost oz. imunost modela na jezikovno specifičnost in tako tudi poljubno izbiro jezikovnega para pri kontrastivnem opazovanju, možnost uniformne obravnave novih leksikalnih enot in na ta način sprotno pletenje in utrjevanje leksikalnih mrež ob usvajanju tujega jezika, nena zadnje pa tudi samo ozaveščanje o obstoju kolokacijskih omejitev, ki predstavljajo za marsikaterega študenta tudi po deset- in večletnem učenju tujega jezika nekaj popolnoma novega in zato izjemno težavnega.

4 Sklep

V članku smo predstavili spremenjeno mesto leksike pri učenju tujega jezika, izhajajoč iz spremenjenega pogleda na organiziranost in sestavo leksike, ki kot kompliciran sistem leksikalnih enot različnega obsega presega tradicionalni pogled na leksiko kot zgolj sestav poimenovalnih jezikovnih enot. Ob tem smo opozorili na neustrezno razmejevanje med leksiko in gramatiko pri učenju tujega jezika in zavrnilo tradicionalni pogled na učenje tujega jezika, ki se osredotoča na gramatiko kot jezikovno ogrodje, ki ga lahko pri komunikaciji le zapolnimo s poimenovalnimi enotami jezika.

Kot osrednji problem leksikalnih enot smo izpostavili kolokacije, jih teoretsko umestili v okvir leksikalne problematike ter pojasnili njihovo mesto pri učenju tujega jezika. Izpostavili smo spoznanje o skladiščenju leksikalnih enot v spominskem slovarju kot komunikacijskih enot jezika in kompleksnost vpenjanja novih leksikalnih enot v komplicirana kolokacijska omrežja, specifična za posamezen jezik. Prav zato je učenje kolokacij zahtevno, za res dobro komunikacijo v tujem jeziku pa ključnega pomena. Kolokacijsko problematiko smo predstavili skozi optiko enega jezika in v dvojezični situaciji, kontrastivno med slovenščino in angleščino. Ob tem smo glede na enojezično oz. kontrastivno situacijo izpostavili metodološko različnost pristopov h kolokacijski problematiki.

Na koncu smo kot enega od možnih modelov za učenje kolokacij prikazali model leksikalnih funkcij, ki temelji na opisu paradigmatskih in sintagmatskih pomenskih odnosov, izhajajoč iz teorije smisel-besedilo. V modelu leksikalnih funkcij je odnos med osnovo funkcije in njeno vrednostjo večinoma kolokacija. Ker pa je model izvorno zelo kompleksen, smo iz izkušen pri učenju angleščine in slovenščine kot tujega jezika oblikovali pedagoško prilagojen model leksikalnih funkcij. Njegova prednost je v sistematičnem pristopu k problematiki kolokacij, saj omogoča uniformno obravnavo leksikalnih enot, hkrati pa gre za model, ki je jezikovno neodvisen, v pedagoški praksi pa omogoča pristop h kolokacijski problematiki samo skozi optiko enega jezika ali pa skozi prizmo kontrastivnosti.

Literatura

- Bahns, Jens, 1993: Lexical Collocations: A Contrastive View. *ELT Journal* 47/1. 56–63.
- Cantos-Gómez, Pascual, 2001: An attempt to improve current collocation analysis. Rayson, Paul, Wilson, Andrew, McEnery, Tony, Hardie, Andrew in Khoja, Shereen (ur.): *Proceedings of the Corpus Linguistics 2001 conference*. Lancaster: Lancaster University. 100–108.
- Čermák, František, 2002: Today's corpus linguistics. Some open questions. *International Journal of Corpus Linguistics* 7/2. 265–282.
- Drstvenšek, Nina, 2003: Vloga besedilnega korpusa pri postavitvi geselskega članka v enojezičnem slovarju. *Jezik in slovstvo* 48/5. 65–81.
- Firth, John Rupert, 1951: Modes of Meaning. *Essays and Studies* 4. Ponatisnjeno v J. R. Firth, 1957: *Papers in Linguistics 1934–51*. London: Oxford University Press.
- Fontenelle, Thierry, 1997: *Turning a Bilingual Dictionary into a Lexical-Semantic Database*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Gabrovšek, Dušan, 1998: Coping with Stubborn Stains and Persistent Headaches – for What It's Worth: Word Combinability in Action. *Vestnik* 32/1–2. 111–154.
- Gorjanc, Vojko, 1999: Korpusi v jezikoslovju in korpus slovenskega jezika *FIDA*. Kržišnik, Erika in Lokar, Meta (ur.): *XXXV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 47–59.
- Gorjanc, Vojko, 2002: *Jezikoslovna načela gradnje računalniških besedilnih zbirk strokovnih jezikov. Doktorska disertacija*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Gorjanc, Vojko in Krek, Simon, 2001: A corpus-based dictionary database as the source for compiling Slovene-X dictionaries. *Proceedings of the COMPLEX 2001 6th Conference on Computational Lexicography and Corpus Research*. Birmingham: Centre for Corpus Linguistics, University of Birmingham. 41–47.
- Grabnar, Katarina in Šorli, Mojca, 2003: Novi veliki angleško-slovenski slovar Oxford-DZS. *Jezik in slovstvo* 48/3–4. 126–133.
- Hausmann, Franz Josef, 1989: Le dictionnaire de collocations. F. J. Hausmann, O. Reichmann, H. E. Wiegand, L. Zgusta (ur.): *Wörterbücher* (3 zvezki). Berlin: Walter de Gruyter.
- Hill, Jimmie, 2000: Revising priorities: From grammatical failure to collocational success. Lewis, Michael (ur.): *Teaching Collocation. Further Developments in the Lexical Approach*. Hove: LTP. 47–69.
- James, Carl, 1998: *Errors in Language Learning and Use: Exploring Error Analysis. Applied Linguistics and Language Teaching*. Oxford: Blackwell Publishers
- Jurko, Primož, 1997: Towards a cline of difficulty of lexical collocations: Slovene–English. *Vestnik* 31/1–2. 220–237.
- Jurko, Primož, 2000: *Leksikalne funkcije: uporaba v eno- in dvojezičnem slovaropisju. Doktorska disertacija*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Kennedy, Graeme, 1998: *An Introduction to Corpus Linguistic*. London, New York: Longman.
- Kjellmer, Goran, 1994: *A Dictionary of English Collocations: Based on the Brown Corpus*. 3 zvezki. Oxford: Clarendon Press.

- Krek, Simon, 2003: Sodobna dvojezična leksikografija. *Jezik in slovstvo* 48/1. 43–60.
- Kržišnik Kolšek, Erika, 1987: Prenovitev kot inovacijski postopek. *Slava*. 49–56.
- Lewis, Michael (ur.), 1993: *The Lexical Approach*. Hove: LTP.
- Lewis, Michael (ur.), 2000: *Teaching Collocation. Further Developments in the Lexical Approach*. Hove: LTP.
- Lewis, Morgan, 2000: There is nothing as practical as a good theory. Lewis, Michael (ur.): *Teaching Collocation. Further Developments in the Lexical Approach*. Hove: LTP. 10–27.
- Mel'čuk, Igor, Arbatchewsky-Jumaire, Nadia, Elnitsky, Leo, Iordanskaya, Lidija in Lessard, Adele, 1984–1999: *Dictionnaire explicatif et combinatoire du français contemporain*. 4 zvezki. Montreal: Les Presses de l'Université de Montréal.
- Sinclair, John, 1991: *Corpus, Concordance, Collocation*. Oxford: Oxford University Press.
- SSKJ – Slovar slovenskega knjižnega jezika, 1998. Elektronska izdaja na plošči CD-ROM. Ljubljana: DZS, SAZU in ZRC SAZU.
- Sporazumevalni prag za slovenščino*, 2004. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, Oddelek za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani in Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport RS.
- Toporišič, Jože, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Verovnik, Tina, 1999: *Kolokacijske posebnosti knjižne slovenščine. Diplomaska naloga*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Vidovič Muha, Ada, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje. Govorica slovarja*. Ljubljana: ZIFF.
- Vintar, Špela, 2003: *Uporaba vzporednih korpusov za računalniško podprto ustvarjanje dvojezičnih terminoloških virov. Doktorska disertacija*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Woolard, George, 2000: Collocation – encouraging learner independence. Lewis, Michael (ur.): *Teaching Collocation. Further Developments in the Lexical Approach*. Hove: LTP. 28–46.
- Žolkovskij, Aleksander in Mel'čuk, Igor, 1965: O možni metodi i intrumentax semantičeskogo sinteza. *Naučno-texničeskaja informacija* 5. 23–28.
- Žolkovskij, Aleksander in Mel'čuk, Igor, 1967: O semantičeskome sinteze. *Problemy kibernetiki* 19. 177–238.